

ORIJENTACIJE

PORUKA I POMIRENJE U FORMACIJI SAVJESTI DJETETA

Ivan Fuček

KROZ INICIJACIJU U POKORI

Gledamo li s Božje strane, pokora je Božje djelo: inicijativa dolazi od Boga. To je Božji poziv da se opet nademo kod njega, zato je to ponuda, dar da uvijek iznova započnemo život njemu bliži. Gledamo li s naše strane, pokora je odgovor u prihvaćanju tog Božjeg dara i ponude. To je naša raspoloživost da sebe podesimo po njegovoj volji, da uvijek nanovo i sve intenzivnije živimo zajedništvo s njim i našom braćom ljudima.

Jezgra ili bit pokore neusporedivo jasno je stavljena u optiku prisposodobom o rasipnom sinu: "Ustat ću i poći k svome ocu" (Lk 15,18). Čovjek se vraća Bogu koji ga oduvijek s ljubavlju čeka: Bog čeka čovjeka, on ga neprestano traži. Pokora je obraćenje i povratak. Ona je čovjekov zaokret prema Bogu, jer je taj Bog oduvijek okrenut prema čovjeku, osobito je to opipljivo očito pojavom

Isusa Krista. Pokora znači ostaviti pogrešne putove, napustiti krive stavove, odbaciti loše ciljeve i okrenuti se onome što je pravo, istinito i dobro.⁷⁷

Plod pokore, shvati li se kao Božji dar, kao ponuda i poziv, kao dinamika zajedničkog života uvijek sve produbljenijeg i intimnijeg s njime i s braćom, ne može biti drugo nego istinska duboka radost našeg srca, ne žalost, ne prisila. To je neizreciva radost povratka, ponovnog primitka u očinski dom, ponovne rehabilitacije. Žalostan ima razloga da bude samo onaj koji se izvlači od pokore. Plod pokore (radost i novi zanos) konkretizira se u novoj i plemenitoj svježoj raspoloživosti za blišnjega, za Božji narod, za svijet općenito, jer nas je Krist sve sebi sjedinio da budemo djeca Božja u njemu. Nije se moguće natrag okrenuti i približiti Bogu a da se ne okrenemo i ne približimo i blišnjemu. U onome koji prakticira pokoru raste uvi-

⁷⁷ K. TILMANN, Die Führung zu Busse, Beichte und cristlichem Leben, Klärung und Wegweisung, Bd. 3. Echter Verl., Würzburg 1961, 33 sl. K. LEH-

MAN, La perdita capacita di convertirsi, u Communio (tal.), br. 40 (1978), str. 40 - 42.

jek sve više jedna dublja i proživljenija osjetljivost za druge, za Crkvu, za svijet.

Iz toga odmah slijedi za odgoj djece nekoliko praktičnih vidova. Treba znati - to valja naučiti i potruditi se učiniti! - u djecu ucijepiti duh i praksu pokore, jer ni pravog čovjekoljublja ni, pogotovo, kršćanstva nema bez pokore. Pa kao i uvijek, tako i ovdje - koliko je moguće - treba s njima zajedno učiniti put pokore. Treb ih uputiti (inicirati) proporcionalno njihovoj dobi i progresivno razvijati njihov stav u tom temeljnom, nenadomjestivom i neotklonjivom zahtjevu za svakog kršćanina.

Ne smijemo zaboraviti na ono što nam iskustvo potvrđuje, naime, ukoliko se djecu na vrijeme ne inicira da žive i prakticiraju pokoru, da će biti teško, ponekad veoma teško postići da sakrament pokore u njima postane plodan. Sakrament pokore nije nešto izdvojeno. Ići na ispovijed nije neka epizoda u cjelini kršćaninova života i religiozne prakse. Sakrament pokore, tj. ići "na ispovijed" samo je pokazatelj da se intenzivno i sakramentalno živi pokornički stav, da se prakticira pokora, što kršćanin inače, izvan sakramenta pokore, živi i prakticira. Tako će dijete biti osjetljivo za ono što Gospodin traži, što nam Isus pruža kao neusporedivo sredstvo pomirenja, i nastojat će mu osobno odgovoriti.

Sakrament pokore, prva ispovijed i sve ispovijedi po redu, neće donijeti onaj plod koji se traži: nova raspoloživost prema bližnjemu, veća osjetljivost za Crkvu, humaniji stav prema svijetu itd., ako dijete nije trajno i progresivno odgajano u tom smislu prakticiranja i življenja pokore.

Tim putem ćemo djecu dovesti da shvate i žive pravu raspoloživost prema

drugima. Mogli bismo shematično izraziti: kad govorimo o Božjoj ljubavi, treba pred oči djece staviti svu Božju ljubav prema čovjeku, napose najveći dar nama poklonjen, a to je Isus - naš brat i prijatelj. Potrudimo li se da se u djetetu porodi osoban stav prema Isusu, ako mu pomognemo da ono u tom odnosu s Isusom napreduje i raste sve dotle da mu Isus zaista postane prijatelj i brat, dijete će postepeno shvatiti da "obratiti se Bogu", okrenuti se na bolji put znači upravo što i biti spreman živjeti s Isusom, htjeti uvijek nanovo počinati i iznova nastojati živjeti s njim, uvijek novim zamahom pokušati činiti kao on. Odatle važnost da djecu upoznamo sa sadržajem Isusova života.

Takvim putem odgoja djeca će naučiti da ne misle najprije na sebe nego na druge, upravo kako je Isus radio i učio. Djeca će biti spremna služiti, pomagati, voljeti, oprostiti, drugome činiti svako dobro - kako je činio Isus.⁷⁸

DO PROMJENE MNOGOSTRUKIH NAČINA POMIRENJA

Čovjek se udaljuje od Boga grijehom. Treba da se vrati natrag. Ako smo bili nevjerni Bogu i njegovu Savezu, treba da iznova steknemo prijateljstvo s Bogom. A to se postizava moleći oprostjenje. Bog je uvijek vjeran svojoj ljubavi i on nas pomiruje sa sobom, samo ako mi to želimo. Moliti oprostjenje, jest isto što i "skrušenost" ili "kajanje". Radi se o tom da iskreno žaleći reknemo: "Grijeh svoj priznajem", ne zaboravljajući dodati: "Čisto srce stvori mi, Bože" (Ps 51). Riječima "čisto srce" mislim na obnovljen duh, na nov život koji samo Bog može dati. To znači sebe povjeriti Božjoj lju-

⁷⁸ Usp. G. FRUMENTO, Iniziazione dei fanciulli alla penitenza. Problemi catechistici e proposte pastorali, Elle di Ci, Torino-Leumann, 1973; L. KOCKEROLS, I fanciulli e la penitenza. Riflessioni

e proposte per educatori e genitori. Elle di ci, Torino-Leumann, 1971 (prijevod s franc. Les parents devant la confession des enfants, Lumen Vitae, Bruxelles 1970).

Sržnost pomirenja je taj povratak u bliskost s Bogom. Prije svega to je unutrašnji čin, koji se i izvana očituje djelima. Važno je ovdje naglasiti da se ne radi samo o tome da se pokajemo za grešne čine koje smo učinili ili da se koncentriramo na neku pojedinačnu odluku koju želimo učiniti, nego se radi o novom stavu, novom opredjeljenju ili opciji cijele osobe. Takvo novo opredjeljenje odnosi se na stav čitava života za Boga: u svemu sam okrenut prema Bogu i želim biti Božji prijatelj.⁷⁹

Ali kako možemo imati neku sigurnost da nas Bog zaista pomiruje sa sobom? Krist je utjelovljenjem, smrću i uskrsnućem palo čovječanstvo priveo natrag u zajedništvo s Ocem. Otac nas je pomirio sa sobom u Kristovu vazmenom otajstvu.⁸⁰ Ali Krist nastavlja svoj uskrsli život u Crkvi. On uprisutnjuje i aktualizira vazmeno otajstvo posredstvom Crkve, koju je htio kao svoju pomirbenost na svijetu. Dakle, posredstvom Crkve Krist nam osigurava pomirenje. Eto kako Crkva ulazi u pomirenje kao njegova komponenta.⁸¹

Onaj tko se cijepa od Boga i njegova Saveza, taj se cijepa također od Crkve kao ustanove spasenja. Želimo li se vratiti Bogu, moramo proći kroz Crkvu. U njoj djeluje Krist posredstvom svoga Duha. To je razlog zašto pomirenje - odrešenje od grijeha - treba primiti preko Crkve, napose onda i preko onoga koji je zadužen za tu službu (svećenika) a ne nekako općenito "od zajednice". Preko pomirenja s Crkvom Bog nas po-

⁷⁹ Usp. problem opredjeljenja: H. KRAMER, *Unwiderruffliche Entscheidungen im Leben des Christen*, Schönigh, München-Paderbor-Wien 1974; K. DEMMER, *Entscheidung und Verhängnis, Die moraltheologische Lehre von der Sünde im Licht christologischer Anthropologie*, Vrl. Bonifacius-Druckerei Paderborn 1976.

⁸⁰ H. U. von BALTHASAR, *Warum ich noch ein Christ bin?* München 1971. 42-43.

⁸¹ Usp. Novi Red pokore, KS, Zagreb 1975, br. 3-5.

orijentacije

ruje sa sobom.⁸²

No nije potrebno da netko stigne do tog ekstremnog kidanja s Bogom i njegovom Crkvom. Svaki je grijeh atentat na koheziju i na progres cjelokupne ljudske zajednice, koja od Krista prima vez jedinstva. Grijehom se ujedno udaljujemo od bližnjega i od svijeta. Stoga je potrebno vratiti se i približiti se drugima, prije svega efektivnim pomirenjem s onima kojima smo nešto skrivili. To je nužno, jer Kristovu ljubav ne možemo rastaviti od ljubavi prema onima koje Krist ljubi.

Koji su to glavni načini da se ostvari pomirenje Boga s čovjekom? Ovdje možemo tek nabrojiti glavne modalitete a da ih iscrpno ne prikazujemo:⁸³

1. Svakom molitvom dobivamo oproštenje od Boga, napose molitvom skrušenog kajanja, kad u tajnosti srca tražimo oproštenje od Boga i molimo ga da nas obnovi.

2. Slušanjem Božje riječi koja nas ne potiče samo na dobar život, nego ako je prihvaćam vjerom u svojoj nutrini, ona ondje stvarno izvodi ono što naviješta, tj. ona nam daje novi život.

3. Kad priznajemo i tražimo oprostnje što smo drugoga uvrijedili. To se uvijek događa s nastojanjem da dademo zadovoljštinu za uvredu. Dosta je ono što piše sv. Jakov: "Ispovijedajte, dakle, jedni drugima grijeha i molite jedni za druge, da ozdravite" (Jak 5,16). Nije li Isus rekao: "Doista, ako vi otpustite ljudima njihove prijestupke, otpustit će i vama Otac vaš nebeski. Ako vi ne ot-

⁸² Usp. I. FUČEK, *Teološki naglasci novog reda pokore*, u BS 46 (1976), 71 - 90, o eklezijalnoj dimenziji, str. 83 - 85; M. VALKOVIĆ, *Aspeto ecclesiale del sacramento della penitenza*, u *Studia moralia V*, 1967, 201 - 214; Isti, *Socijalna i eklezijalna komponenta sakramenta pokore*, u BS 39 (1969), 49 - 62.

⁸³ Novi red pokore, itd., br. 2 i 4; Usp. Katekizam 4 KS, Zagreb 1973, pod naslovom: *Kako možemo postići od Boga oproštenje svojih grijeha?*, str. 71-74.

pustite ljudima, ni Otac vaš neće otpustiti vaših grijeha" (Mt 6,14-15). Sv. Pavao jednako govori: "Budite, naprotiv, jedni drugima dobrotivi, milosrdni; prašajte jedni drugima, kao što i Bog u Kristu nama oprostiti" (Ef 4,32).

4. Kad u crkvenoj zajednici priznajemo grijehe i molimo oprostjenje? To se događa u misi odmah na početku: "Isповijedam se Bogu Svemogućemu i vama braćo... Zato molim... i vas, braćo, da se molite za me Gospodinu Bogu našemu." U očenašu: "Otpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima našim." Prije pričesti: "Gospodine, nisam dostojan." - Sve se to odlično ostvaruje i u zajedničkom pokorničkom slavlju koje nije sakramentalno. Takvo slavlje ima pravu vrijednost pokore i pomirenja za male grijehe. Jasno je, i to treba dobro lučiti, sakramentalna pokora traži se onda kad se radi o oprostjenju grijeha koji su uistinu doveli do gubitka milosti, do smrti vrhunarnog života u nama, kad se radi o teškim ili smrtnim grijesima. Ali ove zajedničke forme slavljenja nemojmo podcijeniti: mi, naime, nemamo samo pojedinačan odnos s Bogom i ne počinjamo samo "individualne" grijehe, nego imamo i kolektivne odnose, pa počinjamo i "kolektivne", tj. "društvene" grijehe.⁸⁴

5. Bog nas pomiruje sa sobom sudjelovanjem u Euharistiji (pričesti), jer tako blizak kontakt s Kristom, posrednikom oprostjenja i pomirenja, ponovno uspostavlja Savez i prijateljstvo s Ocem: "Ova čaša novi je Savez u mojoj krvi" (1 Kor 11,25).

6. Milostinju ne smijemo zaboraviti. Dajući drugima mi se lišavamo. To je uvijek znak obraćenja srca Bogu posredstvom ljubavi, koju iskazujemo braći.

7. Svako odricanje, ne toliko u smislu podnošenja neke boli koja muči, koliko više što tim putem rastemo u Božjoj ljubavi, što tako dolazimo do prave slobode duha. Ta nam sloboda omogućuje da svakog trenutka prihvaćamo one zadatke koje nam život nameće, jer svako izvršavanje zadataka nosi i neko odreknuće i dalje nas dariva oslobodjenjem od navezanosti.

8. Napokon, mjesto gdje dobivamo oprostjenje od teških prestupaka je sakrament pomirenja ili ispovijedi. Taj je sakrament nuždan da se pomire grešnici koji su teškim grijehom odbacili Božje prijateljstvo, srušili njegov Savez i time se isključili iz zajedništva Kristova tijela, tj. Crkve.⁸⁵ Gledano teološki, svaki je težak grijeh, isključenje iz zajedništva vjenika. I zato je sakrament pokore za nas neprocjenjivo dobro, jer se u njemu u punini slavi Božje djelo, kojim nas on sebi uvijek nanovo privlači i uvijek ponovno obnavlja svoj Savez s nama. Sakramentom ispovijedi ulazimo ponovno u zajedništvo vjernika, pomirujemo se. Zato se i zove "sacramentum reconciliationis" - sakrament pomirenja. Preko zajednice (Crkve) pomirujemo se s Ocem, točnije, Otac nas pomiruje sa sobom. Taj će sakrament biti toliko plodan koliko stvarno i uvijek dublje živimo sve druge načine pokore ili pomirenja s Bogom i braćom. Stoga su nam takva pomirenja trajno potrebna, jer nažalost, neprestano činimo nove prestupke i propuste prema Bogu i ljudima.

Ukoliko bi netko zanemario sakrament pokore zato jer se služi "drugim načinima pomirenja" s Bogom i ljudima, taj ne bi shvaćao značenje tih drugih načina. Sakrament pokore je nužda za spasenje i kao takav ustanovljen od Gospodina. Ukoliko netko drugim načinima

⁸⁴ P. SCHONENBERG, *Theologie der Sünde*, Benziger Verl., Einsiedeln-Zürich-Köln, 1965, str.

115 sl.

⁸⁵ Novi red pokore, br. 7; DS 1706.

sebe pripravlja za sakrament pomirenja, dobiva oprostjenje od lakših prestupaka, produbljuje svoje proživljavanje samog sakramenta i slično; on čini ono što bismo u duhu Drugog vatikanskog sabora morali svi činiti.

U MNOGOSTRUKOM ISKUSTVU RECIPROČNOG PRAŠTANJA

Da dođemo do pomirenja s Bogom nije najvažnije nešto činiti izvana, nešto pokazivati pred drugima. Važno je nešto promijeniti iznutra, u nama, u našem srcu, u našem načinu mišljenja i htijenja. Djetetu treba izričito i jasno reći da se kajanje sastoji u priznavanju onoga što smo sagriješili, u spremnosti da se odsada bolje čini, u punom povjerenju u Boga da će on oprostiti jer nas voli. I zato najprije valja dijete naučiti da na ovakav ili sličan način moli: Gospodine, oprosti mi jer sam sagriješio. Daj da odsada ponovno živim s Tobom, da Ti budem još bliži nego prije. Daj mi srce sposobno da Te ljubi. Pomozi mi da promijenim ono što sam pogriješio. Pomozi mi da sebe promijenim! - Idemo li u ispravljanju djeteta tim unutrašnjim putem njegove savjesti, ono će lakše u sebi priznati i doći do ispravljanja pogrešaka, pa će se to i izvana očitovati. Idemo li izvana na ispravljanje njegovih pogrešaka, opasnost je da na vani ono i prizna i naoko ispravi, ali njegova nutrina da ipak ne bude u skladu s tom naoko ispravnom vanjštinom.

Jednako je nužno pomiriti se i s drugima. Posve je nužno dijete dovesti do toga da ono iskusi i da iskustveno doživi pomirenje s onim kome je nešto našao učinilo. Kad je dijete još maleno, treba ga naučiti da moli za oprostjenje zbog svojih grešaka prema roditeljima i braći. Roditelji su pred manjim djetetom oliče-

nje Boga. Dijete treba da doživi da roditelji s ljubavlju i velikodušno praštaju, čime se ne isključuje razborita i primjerena kazna, bar u nekim slučajevima.⁸⁶

U doba škole treba djecu progresivno poučavati kako će nanovo voljeti druge, kako će biti plemenitiji prema drugima, kako će moliti oprostjenje kad se prema njima pogriješilo, kako će se dati zadovoljština i nadoknaditi zlo naneseo drugima... To ćemo najbolje postići time ako navedemo dijete da konkretno reflektira: Što mogu učiniti ako sam koga ražalostio? Kako mogu popraviti kad sam zlo o drugima govorio? Što mogu učiniti kad nekoga nisam pomogao kako sam ga mogao pomoći? Što mogu učiniti ako sam druge prevario? Kako mogu nadoknaditi kad sam drugima nešto uzeo? Šta se može učiniti da završi jedna svađa, jedno neprijateljstvo? Kakvim riječima ili na kakav način se može moliti oprostjenje od drugog?

Fr. W. Förster u svojoj *Jugendlehre* donosi odličan primjer izvrsno obrađen i osvjetljen kako valja praštati. Donosimo sadržaj: Brat i sestra, oboje đaci, stanovali su u istoj sobi. Svaki je imao svoje mjesto za učenje. Jednog dana vratila se sestra kući i na svom stolu našla bratov atlas. "Zašto ga je ovdje ostavio?", viknula je uzrujano i snažnim udarcem lakta poletio je atlas na pod. Jasno, ozlijedio se: neki su listovi pošli svaki na svoju stranu, drugi su se svinuli. Sestra još doda: "Neka si ga sam diže kad se vrati."

Za pol sata upade brat u sobu ništa ne sluteći. Stade kao ukopan. Smjesta je sve shvatio i koliko je knjiga nastradala. Što će učiniti? Mirno se sagne i pokupi atlas uz ispriku sestri: "Oprosti, nije bilo lijepo od mene da sam ga ostavio na tvom stolu!" Neočekivan ali uzoran postupak. Sestra je sjedila na stolici u

⁸⁶ To o kazni izričemo sasvim načelno apstra-

hirajući od rasprave o oportunisti

obrambenom stavu puna crnih misli: "Jao, kad se počneš svadati, pokazat ću ti...!" Tako je u sebi mislila i kuhala. Sad više nije mogla ispaliti tu svoju municiju. Finim bratovim načinom bila je pobijedena. Hoće li ikada više moći zaboraviti tu lekciju? Sve drugo je mogla očekivati, samo to ne.

Analizirajući taj slučaj, Förster prijeduje da je brat svojim ispravnim postupkom u isti mah postigao tri stvari:

1. Zapriječio je svadu a time i sve njene zle posljedice: težnju za osvetom, odvratnost jednog od drugog, mržnju i slično.

2. Svladao je samoga sebe. Jedna takva pobjeda ne može se dovoljno visoko procijeniti. Vrijedi iznad svega.

3. Poboljšao je svoju sestru. I to je izveo u trenutku kad je u njoj bila još samo iskra mogućnosti da se popravi.

Da je, naprotiv, brat pustio maha strasti, kakve bi loše i žalosne posljedice sve to moglo imati? Tko zna koliko bi dugo trajao razdor među njima. I ne bi li, štoviše, nastalo neprijateljsko ponašanje tako da se oboje ne bi više mogli ni podnijeti? Osim toga, on bi pretrpio poraz, čime bi mu duša bila znatno oslabljena, pa bi postajao sve slabiji za slijedeće napasti. Prije svega, za poboljšanje sestre ne bi bilo ni najmanjeg izgleda. Ona bi, naprotiv, postajala sve gora.

Koliko se, dakle, može pozitivna postići molbom za oprostjenje, pa čak i onda kad se baš ne osjećaš naročitim krivcem.⁸⁷

Treba si svakako čestitati - roditelji katehetama i obratno - ako se ozbiljno bave odgojem djece za pokoru. To poma-

že da i odrasli bolje prodru u te pojmove i metode, ali prije svega da se od djece progresivno postigne da oni postanu angažirani kršćani u vjeri; kršćani koji se ne utječu moralizmu i legalizmu ni religioznim "propisanim" i "zapovijedjenim" praksama kao nekim osiguranjima da budu mirni i da se spase. Radi se o kršćanima koji će prihvatiti svoje odluke u vlastitoj savjesti i koji će učiniti svoje izbore ili opredjeljenja prema postupnom usponu u traženju dobra, u svjetlu Božje riječi i naučavanja Crkve.

U POZITIVNOM ISKUSTVU SAKRAMENTA POKORE

Ne ulazeći ovdje u refleksiju o odnosu Euharistija - pomirenje,⁸⁸ možemo reći da je praksa česte pričesti raskinula onaj odnos koji je postojao između "ispovijedi" i "pričesti". Ali se pitamo, ne rezultira li to rizikom da se time minimizira ono obraćenje koje se traži za sudjelovanje u Euharistiji (pričesti). Imajući to pred očima, izgleda nužno respektirati stanovitu logiku prema kojoj djeca ne bi smjela biti inicirana u Euharistiju a da u isto vrijeme nisu uvedena i u smisao sakramentalne pokore.⁸⁹

Postoje neki nužni uvjeti da dijete može plodno sudjelovati u tom sakramentu. Uglavnom su dvojaki: - sa strane djeteta i sa strane kršćanske zajednice.

Sa strane djeteta, njemu primjereno, traži se živa osobna vjera, koja kaže da je dijete već steklo neki osobni odnos s Bogom, da spoznaje ljubav Boga u Isusu Kristu i da ju shvaća kao poziv. To se konkretno izražava iskustvom molitve, nastojanjem živjeti po Evandelju, izvršavanjem dobra općenito.

Traži se također osjećaj grijeha. Dijete,

čest" ili "ispovijed"?

⁸⁹ M. BRULIN - B.D. MARLINAGEAS - F. MOURVILLIER, pripremili: Celebrare la riconciliazione con i fanciulli itd. kao u bilj. 13, str. 31 - 32.

⁸⁷ Prema L. BERTSCHE, Directorium sponsae, Bd. 2, Vrl. Butzon u. Becker, Kevelaer (Münster) 1958², str. 94 - 96.

⁸⁸ Usp. ovdje slijedeće poglavlje: Da li prije "pri-

naime, već razlikuje nakanu djela i samo djelo. Razlikuje djelo učinjeno iz nepažnje, rastresenosti, pospanosti od djela učinjenog iz zle volje. Ono zapaža učinke svojih čina na sebi i na drugima. Ono doživljava iza nekog čina radost, iza drugog žalost, pa zna što je želja da zlo djelo popravi i drugi put učini bolje. Već je iskusilo što znači praštati ili ostati dalje u neprijateljstvu i slično.

Traži se iskustvo sakramenta kao Kristova djelovanja danas u Crkvi. To pretpostavlja da je dijete imalo već neku priliku sudjelovati u crkvenom životu, u molitvi, bogoslužju, katehezi... Samo tim putem može shvatiti i zadatak svećenika kao Kristova služitelja, koji djeluje u Kristovo ime. Tako dijete shvaća da Krist i danas prašta kao što je oprostio Magdalen, Zakeju, dobrom razbojniku.

Traži se i relativna sloboda kojom će se odlučiti da će sudjelovati u sakramentu pokore. Ono je kroz katehezu naučilo da ga u tome pomaže Kristov Duh, pa će stoga moći odgovoriti na poziv koji mu Crkva upravlja. Ono želi opet doći u Očev zagrljaj preko sakramenta pomirenja. Znači, dijete prvenstveno ne traži oslobođenje od psihološkog osjećaja grijeha ono ne dolazi na ispovijed jer to traže stariji, nego jer osjeća potrebu ponovno doći u Očev zagrljaj.

Sa strane kršćanske zajednice, prije svega, zahtijeva se da odgojitelji imaju ispravan pojam o sakramentu pokore, uzevši ga i kao obred i kao liturgički čin, što u punini izražava čin vjere. Dijete se mora osjetiti članom zajednice koja priznaje svoje grijeh pred Bogom i svjedoči vjeru u oprostenu koje prima zaslugama Isusa Krista.⁹⁰ Novi nam

obred u tome donosi tri načina slavljenja sakramenta pokore.

Prvo je "formula A" ili red pomirenja pojedinih pokornika. To je praktički nezamjenjiv način da se oprosteno postigne u dubokoj osobnoj sferi. A događa se u svjetlu Božje riječi koja je upravljena osobi. Dijete je osjetljivo na taj osobni vid. Ono zna da će se s nekim u sakramentu susresti, da će biti lijepo primljeno i saslušano. Tu će naći pomoć da sebi jasnije dozove u svijest zašto je neki događaj bio odbacivanje Božje ljubavi, pa se time dolazi do profinjenosti moralne savjesti. Dijete doživljava da su njegova pomanjkanja i nastojanja uključena u taj osobni odnos s Ocem koji neizmerno voli i s Isusom koji nas pomaže svojim duhom. Zato je dijete tu jasno pozvano na dobru oduku, da promisli na koji bi način moglo konkretno bolje pokazati ljubav prema Bogu i bližnjemu. Prima i riječ ohrabrenja upriličenu svojoj situaciji i poteškoćama. Osim toga, takav način slavljenja je i prilika za molitvu svećenika s djetetom.

Naravno, treba računati s većom ili manjom sposobnošću djeteta da se izrekne i protumači. Ne valja optužbu svoditi na izbrajanje grijeha stereotipnim frazama. Kad dijete nije još sposobno da dobro izrazi svoje pogreške ili ih ni ne doživljava može mu se pomoći da ga se sučeli s Isusom koji ga poziva. Tu će pomoći koja zgodna izreka iz Evandelja. Druga je poteškoća što na taj način djetetu nije lako uočiti eklezijalnu dimenziju sakramenta pokore. Važno je da uoči svoju ugrađenost u Crkvu i radost da može živjeti pomirenje u Crkvi i kroz Crkvu. U tome će pomoći roditelji i odgojitelji.⁹¹

Drugo je "formula B" ili red pomirenja

⁹⁰ Ondje, 33 - 34.

⁹¹ Novi red pokore, br. 15 - 21; Usp. Biskupska konferencija Jugoslavije, Uputa o pomirenju za svećenike, Dokumenti 49 - KS, Zagreb 1976; Biskupska konferencija Jugoslavije, Pastoralna pouka o pomi-

renju za vjernike, Dokumenti 48 - KS, zagreb 1976; Usp. J. BOMMER, Von der Beichte und vom Beichten, Die Beichte in der Glaubenslehre und Praxis, Luzern-München 1962.

nja više pokornika s pojedinačnom ispovijedi i odriješenjem. Tu je crkvenost i crkveni karakter veoma prikladno naglašen. Za mnoge roditelje odlična prigoda paralelne pripreme zajedno sa svojom djecom. Prema tome, prigoda da oni ponovno pronadu pravu dimenziju sakramenta, koju su možda zanemarili, pa da ponovno preuzmu praksu ispovijedanja. Ali kako je taj čin zajednički, obraćenje se događa ponešto shematski, prebrzo, pa je opasnost da dijete ne uzmogne proživjeti zaista osobni čin pokore. Sve se svodi na kratak prijem od strane svećenika, kratku optužbu, nalaganje pokore, odrješenje i pozdrav mira. Naglasak je stavljen na zajedničko doživljavanje.⁹²

Treće je "formula C" ili red za pomirenje pokornika s općom ispovijedi i skupnim odrješenjem.⁹³ Tu je vidna znakovitost Crkve grešnika koja naviješta vlastito obraćenje i doživljava se angažiranom u ljudskoj avanturi. Ovaj oblik u nas ne dolazi u obzir.⁹⁴ Francuski su biskupi ipak predvidjeli tu formulu za mnogobrojne skupine djece, kojima predsjedava vjeroučitelj, a ispovjednika nema dovoljan broj da svu djecu pojedinačno ispovijede. Uvjeti su: - dijete treba da bude u stanju sudjelovati na takvom slavljenju pokore; - takva celebracija ne dokida nužnost da se djetetu za vrijeme svih godina vjeronauka pruži stvarna i mnogostruka prilika pojedinačne ispovijedi. Jasno je, gledajući pedagoški, takvo slavljenje s djecom zahtijeva brižnu i dugotrajnu pripravu. S liturgičkog aspekta u središtu je zajedništvo. U vidu je više ljubav Boga koji nam prašta negoli grešnik sa svojim grijehom.⁹⁵

Ipak valja brižno paziti na okolnosti. Provodi li se taj način s djecom, a oni

to nisu nikad vidjeli na starijima, eksperiment ne bi imao smisla; nema svoje podloge. Zatim, ni u tom slučaju nikad ne smije nedostajati mogućnost pojedinačnog susreta sa svećenikom u pojedinačnoj ispovijedi za sve one koji to za vrijeme takvog slavljenja žele. Prednost je toga što dijete brzo shvaća da su putovi oprostjenja raznoliki i da je moguće otkriti bogatstvo sakramenta pokore kroz razne forme.

Kao napomena može služiti: zajednička pokornička slavljenja s djecom, pa i onda kad nema nikakvog sakramentalnog znaka, imaju smisla, jer je to put, propedeutika za primanje sakramenta. Na prigovor da djeca tada neće moći razlikovati što je sakrament a što nije, odgovara se: dijete treba u tome dobro i jasno poučiti. Traži se dugotrajna i adekvatna priprema.

Ako se sada pitamo: kojoj formuli dati prednost? Religiozni pedagozi odgovaraju: - s pedagoškog vida dobro je početi sa zajedničkim celebracijama bez sakramentalnog odrješenja. Tu je naglasak na pozivu s Božje strane. Druga etapa bila bi zajedničko slavljenje s pojedinačnom ispovijedi i odrješenjem, gdje je jasno naglašen sakramentalni znak. U isto vrijeme treba dijete spremati i za osobni susret sa svećenikom. Dijete se mora osjetiti pozvano da preuzme odluku o boljem životu, o želji za napretkom. Taj osobni način, misle mnogi stručnjaci, jedva bi mogao biti pravo prakticiran prije 9 - 12. godine. Ali se, dopuštaju i oni, a priori ne može postaviti neka rigidna shema. Ovisi o razvitku djeteta i od onih koji dijete pripremaju. Svaki od ovih vidova slavljenja produbljuje savjest djeteta i oplemenjuje njegov odnos s

⁹² Novi red pokore, br. 22 - 29, M. SRAKIĆ - A. JARM, priredili, Pokorničko slavlje, Đakovo, 1978, 87 sl.

⁹³ Novi red pokore, br. 31 - 35.

⁹⁴ Biskupska konferencija Jugoslavije, Proved-

bena uredba reda pokore, u Služba Božja (4-1977), 350-352 (AKSA 28.X. 1977, br. 43(391) 77, prilog II, str. 1 - 2).

⁹⁵ Kompletan tekst francuskih biskupa usp. Vivre la penitence aujourd'hui, u La Documentation Catholique, br. 164, od 3. ožujka 1974.

Bogom, s Crkvom, s čovjekom općenito.⁹⁶

DA LI PRIJE "PRIČEST" ILI "ISPOVIJED"?

Razni psiholozi, religiozni pedagozi kao i neki moralisti drže da je dijete sposobno oblikovati svoj osobno-moralno-religiozni sud istom počevši od desete do dvanaeste godine. Ipak se dopuštaju odstupanja zbog posebnih okolnosti kako odgoja tako samog subjekta. Odstupanja mogu biti na više ili na niže, ali ih je veoma teško kontrolirati. Među drugim stručnjacima, ovakvim postavljanjem problema ističu se Piaget, Hurlock, Mc Dougall, Zarncke, Oraison, Gatti i neki drugi.⁹⁷ Prema njihovu mišljenju "početak moralne zrelosti" bio bi pomaknut u prosjeku za oko tri godine kasnije negoli to naučava službena Crkva.

Rasprava se vodila o pitanju "dobi razuma i rasuđivanja" kada dijete "počinje zaključivati". To su tzv. "anni discretionis" o kojima ovisi stav Crkve s obzirom na sakramente pokore i Euharistije kod djece. Najviše se vodila rasprava o pitanju kada je dijete sposobno sagriješiti, napose, kada je sposobno teško sagriješiti. To bi uvjetovalo pitanje o sposobnosti za sakrament pokore. Opći katehetski direktorij kaže: "Prikladna dob za prvo primanje tih sakramenata (ispovijedi i pričesti) smatra se dob koja

se u crkvenim dokumentima naziva dob razuma ili rasuđivanja. To je 'dob' kako za ispovijed tako i za pričest vrijeme kad dijete počinje zaključivati."⁹⁸

Ne samo prema izjavi pape Pija X. u dekretu Quam singulari od 1910., nego i prema izjavi kardinala I. Wrighta i P. Palazzinia od 11. travnja 1971., u Dodatku Općem katehetskom direktoriju, jest "oko sedme godine života, nešto prije ili kasnije". Taj dokument Sv. stolice smatra da je to "dob" kad "započinje obveza da se udovolji objema zapovijedima ispovijedi i pričesti".⁹⁹

U nekim se crkvama u Njemačkoj, Francuskoj, Nizozemskoj... bile uvele prakse da djeca i prije prve ispovijedi pođu na prvu pričest. Tek nakon solidne pripreve za ispovijed, pošto su koju godinu išla na pričest, djeca bi se uvodila u sakrament pokore. Praksa je nastala na temelju konstatacije psihologa da djeca nisu kadra u toj dobi teško sagriješiti. To je stvaralo dosta općenit mentalitet. A posljedica bile su takve prakse s djecom: najprije pričest, onda ispovijed.

Međutim je istim Dodatkom svaka takva praksa dokinuta: "...Ova Sveta Stolica smatra da je potrebno sačuvati postojeći običaj Crkve da prvoj pričesti prethodi ispovijed."¹⁰⁰ Ovaj dokument Sv. stolice od 11. travnja 1971. na istom mjestu predviđa da se isti eksperimenti, ondje gdje su uvedeni, mogu "ad tempus" nastaviti, pošto su se posavjeto-

⁹⁶ M. BRULIN - B.D. MARLINAGEAS - F. MOURVILLIER, Nav. dj., 40 - 41; Usp. M. SRAKIĆ, Neka pitanja ispovijedi djece, u Služba Božja (4-1977), 355 - 362.

⁹⁷ Cit. G. GATTI, La catechesi dei fanciulli, Quaderni di pedagogia catechistica - C/5, Elle di ci, Leumann-Torino 1975, str. 193.

⁹⁸ Sveti Zbor za klerike, Opći katehetski direktorij, KS, Dokumenti 38 - 39, Zagreb 1972, u Dodatku (Pristup sakramentima prve ispovijedi i pričesti), br. 1, str. 109; Usp. Il Catechismo dei fanciulli/ 1: Io sono con voi, Ed. Confer. Episcopale Italiana, 136 - 139, gdje među ostalim čitamo: "Quando e profonda la possibilita che anche i fanciulli rifiutino

l'amore del Padre, di Gesu, dei fratelli? Non e facile superlo... Nel tempo e nella misura che solo Dio conosce, anche per i fanciulli esiste la possibilita di accogliere o di rifiutare il suo amore."

⁹⁹ S. Congregatio de Sacramentis, Decretum de aetate admittendorum ad primam communionem eucharisticam, Quam singulari, AAS 2(1910), 577 - 583. Među ostalim čitamo: "Aetas discretionis tum ad Confessionem tum ad S. Communionem ea est, in qua puer incipit ratiocinari, hoc est circa septimum annum, sive supra, sive infra. Ex hoc tempore incipit obligatio satisfaciendi utrique praecepto Confessionis et Communionis" (str. 582); Opći katehetski direktorij, str. 109; Usp. CIC, c. 859 par. 1, i c. 906.

¹⁰⁰ Opći katehetski direktorij, str. 113.

vali sa Sv. stolicom. No i taj nastavak "ad tempus" dokinut je dvije godine kasnije, tj. 24. svibnja 1973. Deklaracijom Svete kongregacije za disciplinu sakramenata i Svete kongregacije za klerike, koju je odobrio papa Pavao VI., gdje se izjavljuje da treba s takvim eksperimentima završiti svršetkom školske godine 1972/73., pošto su protekle već dvije godine. Stoga treba da se svi i svagdje pokore Dekretu "Quam singulari".¹⁰¹

Četiri godine kasnije (1977) porodila se dvojba: "Da li nakon Deklaracije od 24. svibnja 1973. smije još, na način općeg pravila, prethoditi prva pričest primanju sakramenta pokore u onim župama gdje je ovih posljednjih godina živjela takva praksa?" Obje Kongregacije (za sakramente i za kler) odgovorile su "negative", tj. ne smije, i kratko su protumačile da je smisao Deklaracije bio taj da se nakon godine dana, pošto je bila promulgirana, prestane sa svim takvim eksperimentima, tj. da bi prva pričest prethodila prvoj ispovijedi i da treba uspostaviti disciplinu Crkve u smislu Dekreta "Quam singulari".¹⁰²

Zanimljivo je u tom smislu tražiti po novom dokumentu pape Ivana Pavla II. "Catechesi tradendae". Uzalud očekujemo neku riječ o "godinama razlučivanja" (de annis discretionis). Ondje gdje je tome mjesto da papa rekne svoju riječ, čitamo: "Uskoro će... doći i čas kateheze koja će uvesti dijete na organski način u život Crkve i obuhvatiti neposrednu pripremu za slavljenje sakramenata: bit će to didaktička kateheza, ali usmjerena na davanje svjedočanstva u vjeri; početna kateheza, ali ne fragmentarna, jer mora otkriti, iako na početnički način, sve glavne tajne vjere i njihov odraz

na moralni i vjerski život djeteta: kateheza koja daje smisao sakramentima, ali ujedno prima od življenih sakramenata životnu dimenziju, koja sprečava da kateheza ostane samo doktrina, i priopćava djetetu radost što je svjedok Kristov u svojoj životnoj sredini."¹⁰³

ZAKLJUČAK

Iz mnogostruke složenosti naše teme jasno je da cilj odgoja djeteta, također vjeronaučnog, ne smijemo svesti na odgoj u "lijepom vladanju". To bi, naime, odgovaralo zahtjevu onih roditelja koji žele da im vjeronauk odgoji dobro, poslušno, smireno, idealno dijete, kakvo oni nisu kadri odgojiti kod kuće. Očekuje se od Crkve odgoj za klišeirani kalup: onako kako si takvi roditelji zamišljaju, dok redovito ne vode mnogo računa o svom djetetu kao originalnoj, jednokratnoj i neponovljivoj osobi koju valja odgojiti za samostalnu odgovornost u slobodi djeteta Božjega. S druge strane, uvijek postoji opasnost da dijete ne prezasitimo, da ga ne dovedemo do saturizma, osobito premnogim i teškim zahtjevima pod pritiskom straha, pa je opasnost da mu vjera omrzne i da prvom zгодom, u momentu većeg osamostaljenja, sve sa sebe zbací.

Uzevši u obzir bitne elemente formacije moralne i religiozne savjesti djeteta, jasno je da presudnu ulogu vrši obitelj, dok se formacija savjesti djeteta za prvu ispovijed događa unutar struktura cjelokupnog pastoralnog Crkve kao jedan od njegovih bitnih aspekata. Ali i taj vid djelovanja Crkve ne može uspjeti bez mnogostruke pomoći kršćanske obitelji.

¹⁰¹ AAS 65 (1973), 410.

¹⁰² Publicirano u L'Osservatore Romano, od 28. svibnja 1977. p. 1, čemu je dodan komentar. Cijeli tekst objelodanjen je na hrv. jeziku u Služba Božja (4-1977), 352 - 354, pod naslovom: Ispovijed

i prva pričest djece, Deklaracija Sv. Kongr. za sakramente i bogoštovlje i Sv. Kongr. za klerike (Prot. N. 2/76, od 31. ožujka 1977).

¹⁰³ Catechesi tradendae, br. 37.